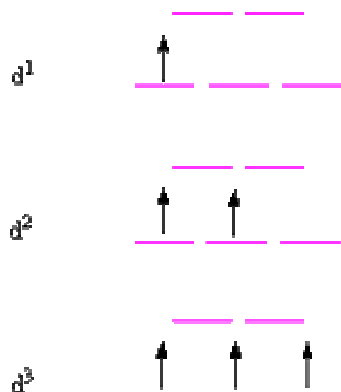
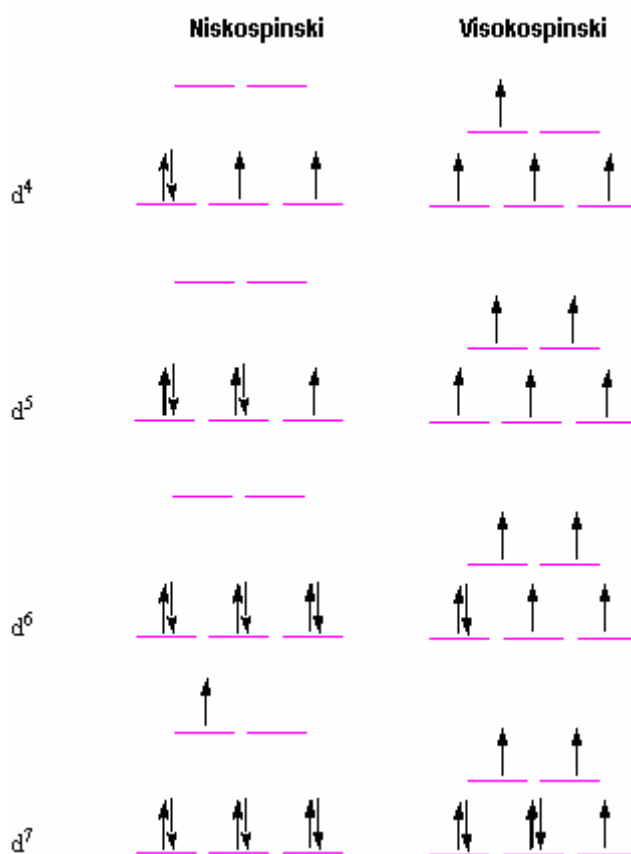

Visokospinski i niskospinski oktaedarski kompleksi

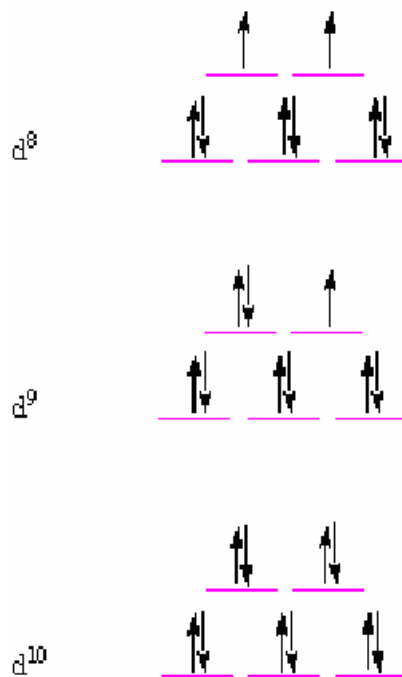
Oktaedarski kovinski ioni s d^1 , d^2 , ili d^3 elektronskim konfiguracijama popunjavaju d orbitale na sljedeći način (Hundovo pravilo):

Za d^4 , d^5 , d^6 , i d^7 sustave postoje dva načina popunjavanja (ovisno o jačini ligandnog polja).

Za oktaedarske d^8 , d^9 , and d^{10} komplekse postoji opet samo jedan način popunjavanja:

Izbor između visokospinske i niskospinske elektronske konfiguracije za oktahedarske d^4 , d^5 , d^6 , i d^7 komplekse ovisi o odnosu energije potrebne za sparivanje elektrona i energije potrebne za pobudu elektrona u energijski više (e_g) orbitale.

Energija potrebna za sparivanje elektrona u orbitalama je uglavnom konstantna dok energija potrebna za pobudu u e_g orbitale, Δ , ovisi o geometriji kompleksa, središnjem ionu i ligandima.

Niskospinske komplekse očekujemo za kovinske ione i ligande koji su bliže dijelu spektrokemijskog niza tzv. **jakog polja** i vice versa.

Mjerenjem snage međusobnog djelovanja magnetizacije kompleksa i vanjskog **magnetnog polja** može se odrediti da li je kompleks visokospinski ili niskospinski.*

Spojevi u kojima su svi elektroni spareni su **dijamagnetični** – magnetni polovi vanjskog magnetnog polja ih odbijaju jer se u takvim sojevima inducira magnetno polje suprotnog usmjerenja.

Spojevi koji sadrže jedan ili više nesparenih elektrona su **paramagnetični** – posjeduju **spinski magnetni moment** i privučeni su magnetnim polovima vanjskog magneta.

Sila privlačenja između paramagnetičnih kompleksa i vanjskog magnetnog polja je srazmjerna broju nesparenih elektrona – na taj način se može odrediti broj nesparenih elektrona.

Izmjereni magnetni spinski moment, μ_s , može se povezati s brojem nesparenih elektrona n :

$$\mu_s = \mu_B \sqrt{n(n+2)}$$

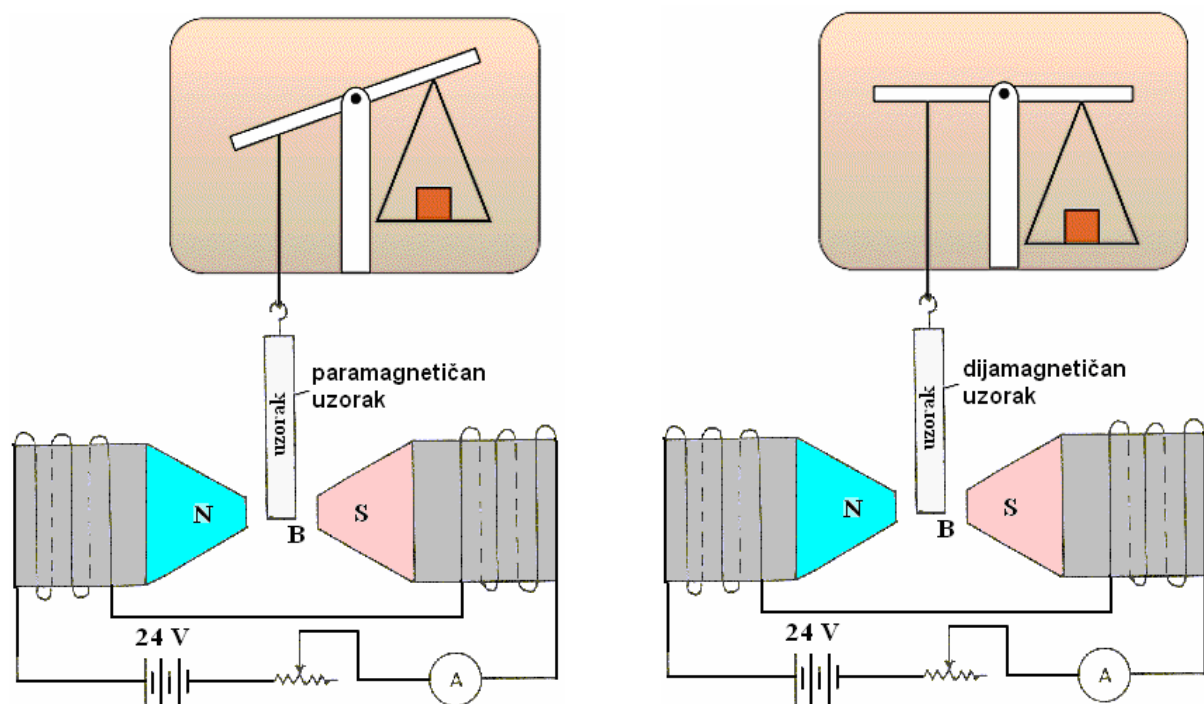
Određivanje magnetnog momenta uzorka na Guoyovoj vagi

Induciranje magnetnog momenta u nekom objektu na koji djeluje vanjskog magnetno polje, opisuje magnetna susceptibilnost, χ . Ona je omjer magnetizacije, M (magnetnog momenta jediničnog volumena) i primjenjenog magnetnog polja, H . Magnetni moment se može odrediti mjerenjem sile prouzročene djelovanjem **nehomogenog magnetnog polja** na uzorak, odnosno, mjerenjem promjene težine uzorka nakon primjene magnetnog polja. Promjena težine je upravo srazmjerna magnetnoj susceptibilnosti, χ ; a određuje se Guoy-vim postupkom.

Uzorak izduženog oblika je smješten jednim dijelom u magnetno polje a drugim izvan njega ($H = 0$) čime je ostvarena nehomogenost polja koju naročito pojačava ušiljenost magneta na njegovim krajevima.

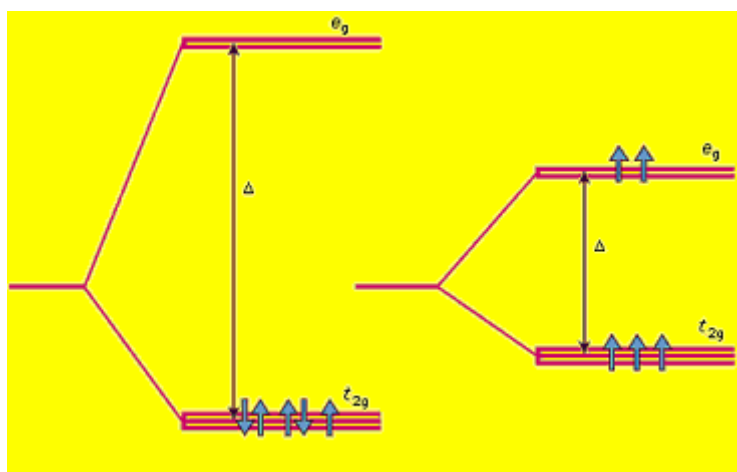
Inducirani magnetni moment odražava se u promjenjenoj težini objekta smještenog u vanjsko magnetno polje, zato jer usmjerenje momenta može biti ili usporedno ili nasuprotno smjeru djelovanja vanjskog polja.

U prvom slučaju govorimo o paramagnetičnom a u drugom o diamagnetičnom uzorku. Fizički učinak **paramagnetizma** je snažno **privlačenje** s izvorom magnetizacije odnosno povećanje težine izmjerene Guoyovom vagom, a učinak **diamagnetizma** je slabo **odbijanje** od izvora magnetnog polja, odnosno blago smanjenje težine uzorka u Guoyovoj vagi.

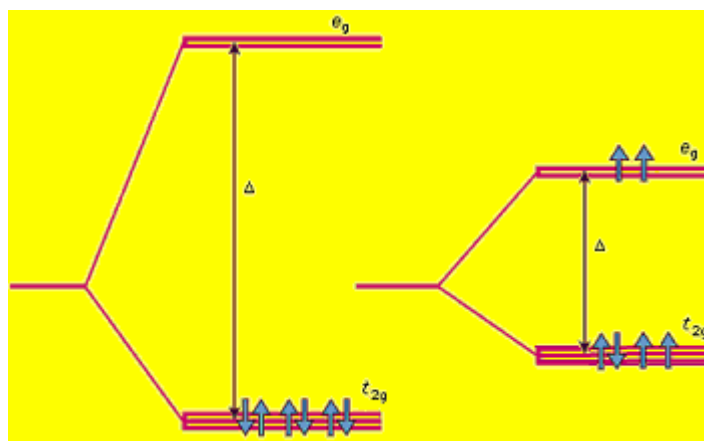
Određivanje magnetne susceptibilnosti Goyovom vagom. Radi primjene nehomogenog magnetnog polja, dio uzorka je izvan a dio unutar vanjskog magnetnog polja.

Primjer: Na sljedećoj shemi pokazano je razdvajanje d -orbitala Fe^{3+} iona u oktaedarskim kompleksima s ligandima (lijevo) jakog polja (niskospinski kompleksi) i (desno) slabog polja (visokospinski kompleksi).

Nisko- i visokospinski d^5 kompleksi Fe^{3+} iona bit će paramagnetični ali će magnetni moment visokospinskih biti mnogostruko veći.

Razdvajanje d -orbitala Fe^{2+} iona u oktaedarskim kompleksima s ligandima (lijevo) jakog polja (niskospinski kompleksi) i (desno) slabog polja (visokospinski kompleksi) pokazano je na sljedećoj shemi.

Niskospinski d^6 kompleksi Fe^{2+} iona su dijamagnetični a visokospinski kompleksi su paramagnetični.

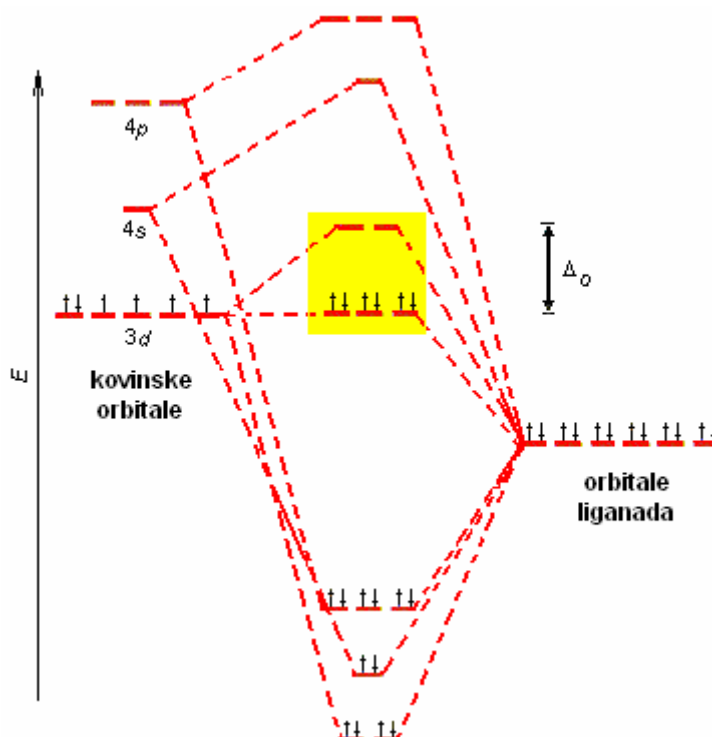
Teorija ligandnog polja

Teorijom valentne veze i teorijom kristalnog polja može se objasniti **neke** od aspekata kemije prijelaznih kovina.

Teorija ligandnog polja temelji se na molekuloorbitalnoj teoriji i **najbolje** objašnjava i predviđa svojstva kompleksnih spojeva.

Ona je mnogo **apstraktnija** pa je predočavanje njenih rezultata složenije.

Model ligandnog polja za kompleks kao što je $\text{Co}(\text{NH}_3)_6^{3+}$ ion pretpostavlja da se dvije **3d**, jedna **4s** i **tri 4p** orbitale na metalu preklapaju s jednom orbitalom na svakom od šest liganada stvarajući ukupno **12** molekulnih orbitala, koje čine oktaedarski skelet kovalentnih veza kojima su ligandi i metalni ion povezani u kompleks.

Molekulno-orbitalni dijagram $\text{Co}(\text{NH}_3)_6^{3+}$ iona.

Šest nastalih orbitala su **vezne** molekularne orbitale - manje energije od originalnih atomskih orbitala, a drugih **šest** su **protuvezne** molekularne orbitale - veće energije od originalnih atomskih orbitala. **Tri** 3d orbitale na metalu gotovo ne promijene energiju kompleksiranjem i najbolje su opisane kao **nevezne molekularne orbitale**.

Ovaj model spontano generira set od **5** orbitala u središtu dijagrama koje su podjeljene u **t_{2g}** i **e_g** **podljuske** (kao i teorija kristalnog polja – automatski razlikujući unutrašnjeorbitalne i vanjskoorbitalne komplekse) .

IZOMERIJA

Isomeri su spojevi istih kemijskih formula ali različitih struktura. Postoje dvije osnovne vrste izomerije kompleksnih spojeva (svaka vrsta može biti dalje podijeljena):

1. Stereoizomerija.

- a) Geometrijska izomerija
- b) Optička izomerija

2. Strukturna izomerija.

- a) Koordinacijska izomerija
- b) Ionizacijska izomerija
- c) Hidratna izomerija
- d) Vezna izomerija

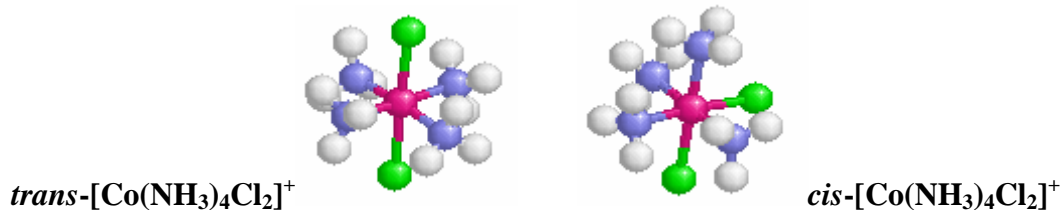
1. Stereoizomeri

Stereoizomeri imaju iste atome, iste veze, ali se razlikuju u relativnoj orijentaciji tih veza.

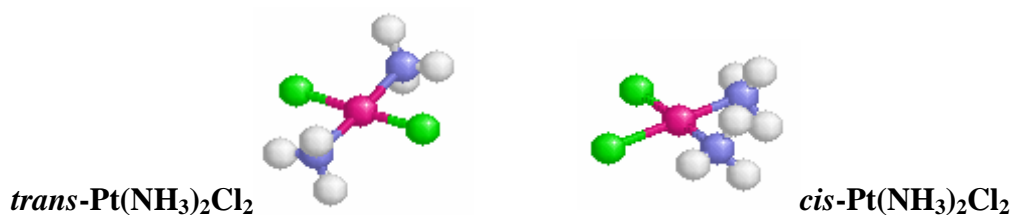
(a) **Geometrijski izomeri** su mogući za kvadratno planarne i oktaedarske a nisu mogući za tetraedarske komplekse.

Najraniji primjer stereoizomerije datira iz 1889., kad je Jorgensen izolirao **crvenoljubičastu** i **zelenu** sol $[\text{Co}(\text{en})_2\text{Cl}_2]^+$ (**cis**- i **trans** geometrijski isomeri). U **trans** isomeru, dva jednaka liganda zauzimaju položaje jedan nasuprot drugom dok su u **cis** isomeru jedan do drugoga.

Primjer: isomeri oktaedarskog $\text{Co}(\text{NH}_3)_4\text{Cl}_2^+$ kompleksnog iona.

Cis/trans isomeri postoje i u **tetrakoordiniranim** kompleksima **kvadratnoplanarne** geometrije.

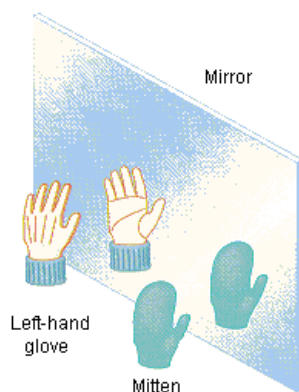

Samo *cis* isomer se koristi u humanoj medicini kao citostatik u liječenju tumora mozga, pod nazivom **cisplatin**. Taj kompleks se u stanicama umeće u zavojnicu dvostrukog heliksa strukture DNK usporavajući njenu replikaciju. To usporava rast tumorskih stanica i omogućava prirodnom obrambenom sustavu tijela da se suprostavi rastu tumorskih stanica.

(b) **Optički (kiralni) isomeri** su mogući za tetraedarske i oktaedarske a nisu mogući za kvadratno planarne komplekse.

Prvo razdvajanje optičkih izomera datira iz 1911. ([Werner](#) i King) za $\text{cis}[\text{CoNH}_3(\text{en})_2\text{X}]^{2+}$, gdje $\text{X}=\text{Cl}^-$ ili Br^- .

Ta vrsta izomerije se može razumijeti promatranjem razlika između dviju vrsta rukavica pokazanih na donjoj slici. Rukavica s napršnjacima odgovara ili lijevoj ili desnoj ruci dok rukavica bez napršnjaka odgovara objema rukama.

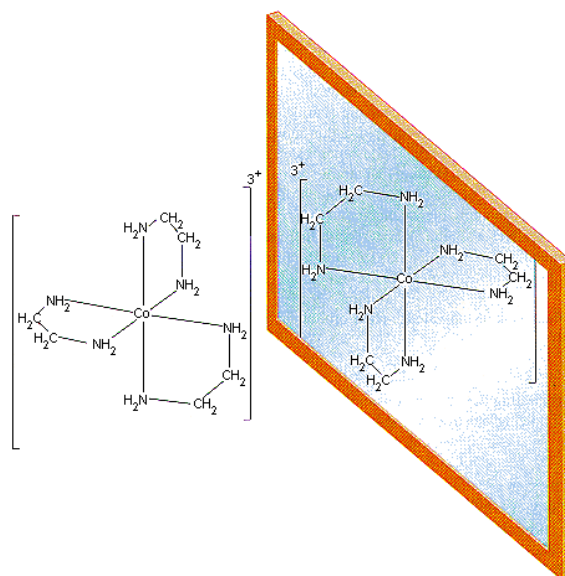
«Lijeva» rukavica s napršnjacima u zrcalu stvara odraz desne rukavice i obratno. Takve rukavice imaju isto svojstvo kao i ruke – desna i lijeva se razlikuju.

Po definiciji, za objekt čiji se zrcalni odraz razlikuje od njega samog, kažemo da je **kiralan** (od grčkog *cheir*, ruka).

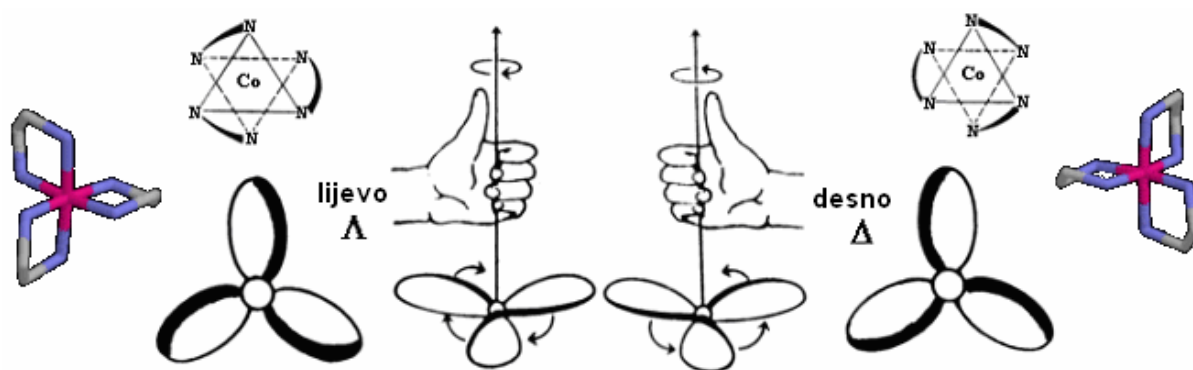
Kompleksni ion, $\text{Co}(\text{en})_3^{3+}$ je primjer kiralnosti jer tvori par izomera koji su zrcalni odrazi jedan drugog. Oba izomera imaju jednako talište, vrelište, gustoću i boju, a razlikuju se samo u načinu interakcije s linearno polariziranom svjetlosti.

Optički isomeri se razlikuju po smjeru u kojem zakreću ravninu linearno polarizirane svjetlosti. Nazivamo ih **enantiomeri** ili **enantiomorfi** a za njihove strukture kažemo da su **asimetrične**.

Prema **IUPAC**-ovoj konvenciji iz 1970., isomeri su podjeljeni prema namotajima heliksa na Δ (*lijeve*) and Δ (*desne*).

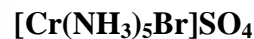
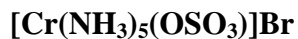
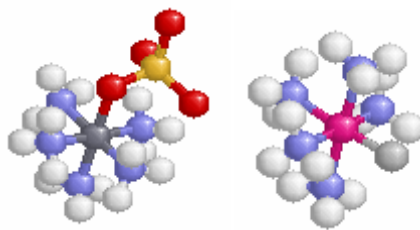

Apsolutna konfiguracija $[\text{Co}(\text{en})_3]^{3+}$

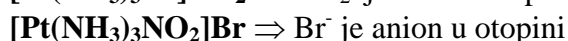
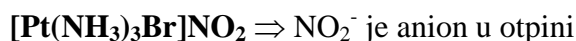
2. Strukturni izomeri

a) **koordinacijski izomeri** obvezno sadrže **kompleksni** anionski i kationski dio. Zoran primjer koordinacijske izomerije su kompleksne soli $[\text{Co}(\text{NH}_3)_6][\text{Cr}(\text{C}_2\text{O}_4)_3]$ i $[\text{Co}(\text{C}_2\text{O}_4)_3][\text{Cr}(\text{NH}_3)_6]$.

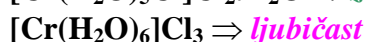
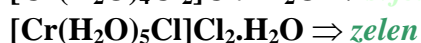
Međutim, i u niže pokazanom primjeru desni kompleksni spoj sadrži dva kompleksna iona; $[\text{Cr}(\text{NH}_3)_5\text{Br}]^{2+}$ i SO_4^{2-} , pa se i taj primjer može smatrati koordinacijskom izomerijom premda predstavlja i ionizacijsku izomeriju.

b) **Ionizacijski izomeri:**

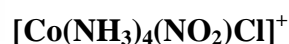
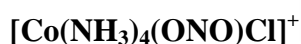
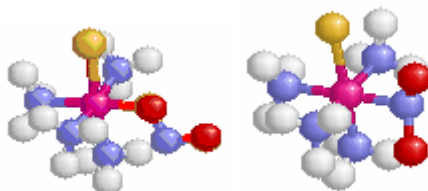
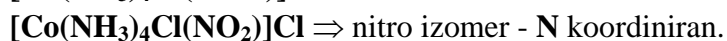
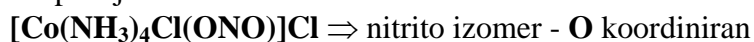

c) **Hidratni izomeri:**

d) **Veznu izomeriju** daju ambidentatni ligandi $\Rightarrow$ ligandi koji se mogu koordinirati na više načina (SCN^- / NCS^- and NO_2^- / ONO^-).

Na primjer:

Kovinski ioni u vodi (akva ioni)

Otapanjem soli u vodi dolazi do **hidratiranja iona**. Pri tome se molekule vode koje okružuju ione na njih vezuju različitim vrstama veza. Na otopljene **anione**, molekule vode se uglavnom vežu **ion-dipolnim** vezama, dok se na kovinske **katione** osim takvim vezama vezuju i **koordiniranokovalentnim** vezama.

Možemo reći da većina soli koje sadržavaju prijelazne kovinske ione stvaraju koordinacijske komplekse s vodom prilikom njihovog otapanja.

Sve soli prijelaznih kovina prvog reda ($n = 3$, ljuska M, elementi Sc, Ti, V, Cr, Mn, Fe, Co, Ni, Cu, Zn), otapanjem u vodi stvaraju **oktaedarske** kompleksne ione.

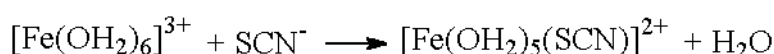
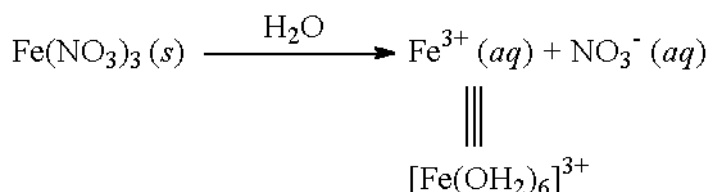
U vodenim otopinama, kationi prijelaznih kovina su predstavljeni kao $M^{n+}(aq)$, gdje je M atomski simbol kovinskog iona, a n je nabojni broj iona. Na primjer, Fe^{3+} u vodenoj otopini pišemo $Fe^{3+}(aq)$. Simbol (aq) označava da je metalni ion hidratiran (*i.e.*, vezuje nekoliko molekula vode).

Otapanjem željeznog(III) nitrata u vodi nastaje hidratiran nitratni ion i $[Fe(OH_2)_6]^{3+}$.

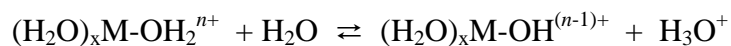
Stvaranje kompleksa u vodenoj otopini

Što se događa kad je vodenoj otopini $Fe(NO_3)_3$ dodan SCN^- ion? U vodenoj otopini, sa SCN^- reagiraju $[Fe(OH_2)_6]^{3+}$ ioni a **ne** slobodni Fe^{3+} ioni.

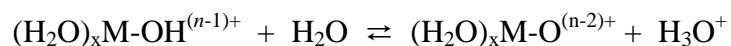
Akumulacija velikog pozitivnog naboja u prostoru oko određenog kovinskog iona je energijski nepovoljna zbog snažnog elektrostatskog djelovanja. Uklanjanje protona iz koordinirane molekule vode pomaže „smanjenju napetosti“ sustava, pa je rijetkost pojava 4+ nabijenih iona u vodenim otopinama (jedini poznati su Ce^{4+} i Sn^{4+} koji pripadaju 5f nizu).

Deprotonaciju akvo kompleksnih kovinskih iona može se objasniti na sljedeći način: pozitivni naboj središnjeg kovinskog iona privlači elektronsku gustoću koordiniranih molekula vode. Zbog toga se smanji i elektronska gustoća koja povezuje proton s kisikom molekule vode a to slabi O-H vezu. Posljedica je povećana kiselost koordiniranih molekula vode nego vode otapala te se u otopini događa sljedeća reakcija hidrolize,

u kojoj nastaju **hidroks** kompleksni ioni tih kovina.

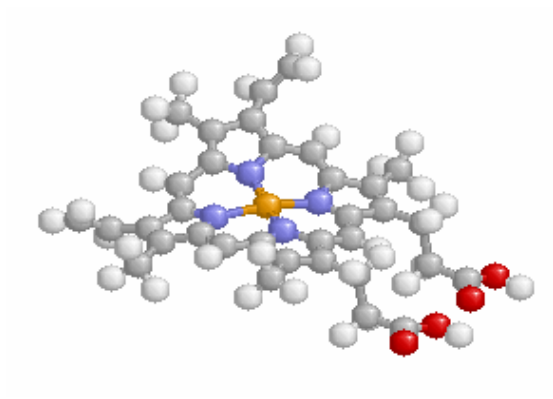
Ako je pozitivni naboj središnjeg kovinskog iona izuzetno velik kao na primjer u Mn(VII), Cr(VI) i td, tada proton i koordiniranog hidroksidnog iona postaje kiseliji nego u molekulama vode-otapala, te dolazi do sljedeće reakcije hidrolize,

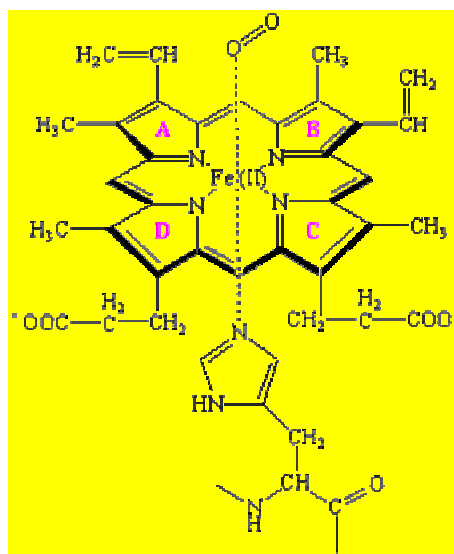
u kojoj se stvaraju **okso** kovinski ioni.

Konačan rezultat reakcija hidrolize gore navedenih iona je nastajanje CrO_4^{2-} (**kromat ion**) i MnO_4^- (**permanganat ion**) iona, u kojima nema molekula vode koordiniranih na središnje kovinske ione.

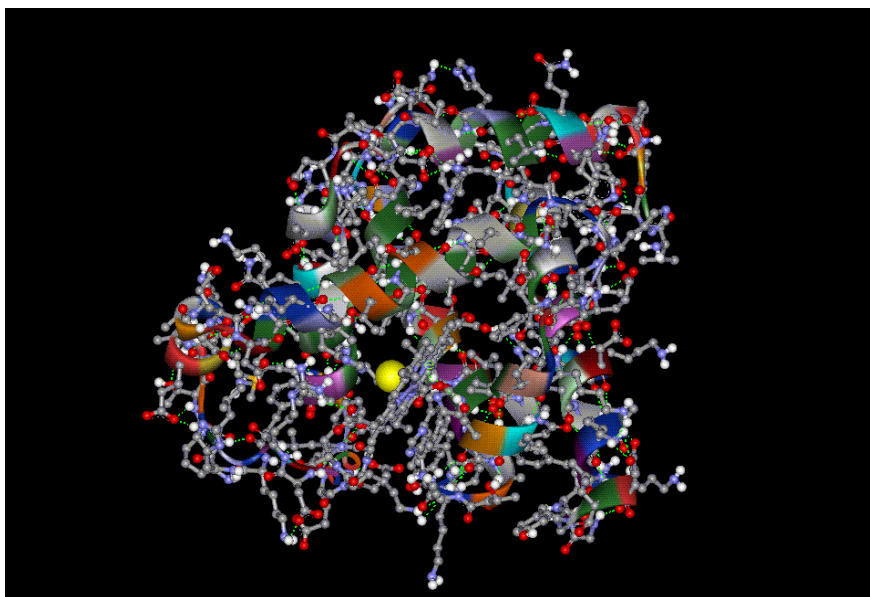
STRUKTURA NEKIH BIOLOŠKI VAŽNIH KOMPLEKSNIH SPOJEVA

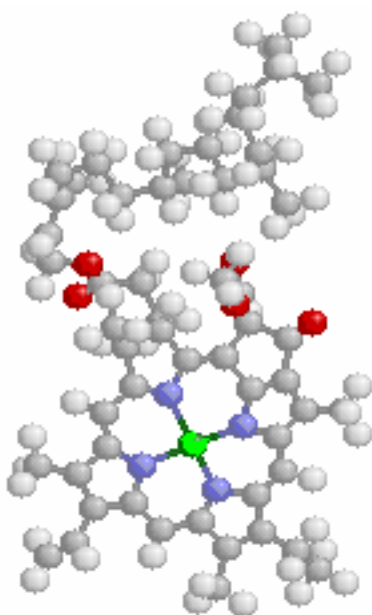
Hematoporfirin $\Rightarrow$ planarna geometrija (narandasto = željezo, plavo = dušik, crveno = kisik)

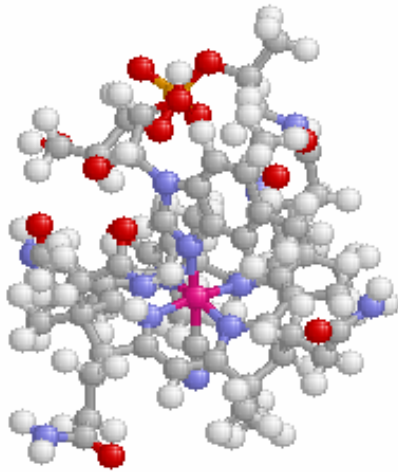
Hem

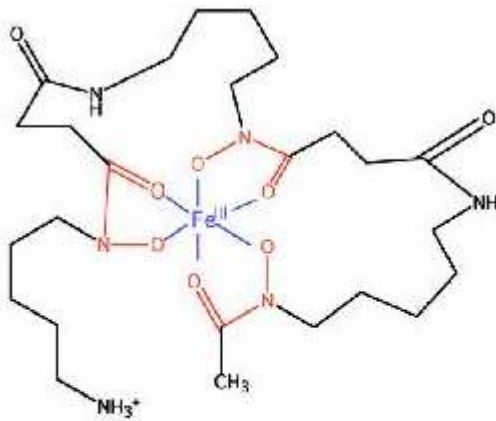
Hemoglobin

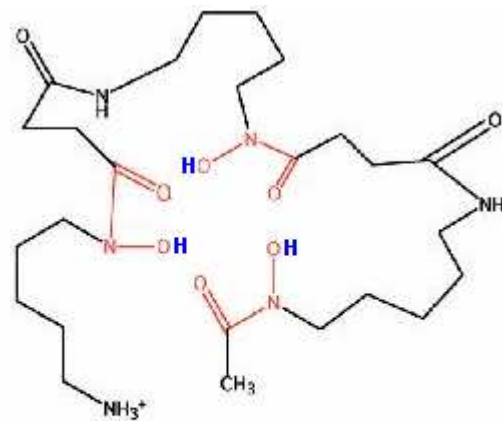
Klorofil $\Rightarrow$ planarna geometrija (zeleno = magnezij, plavo = dušik, crveno = kisik)

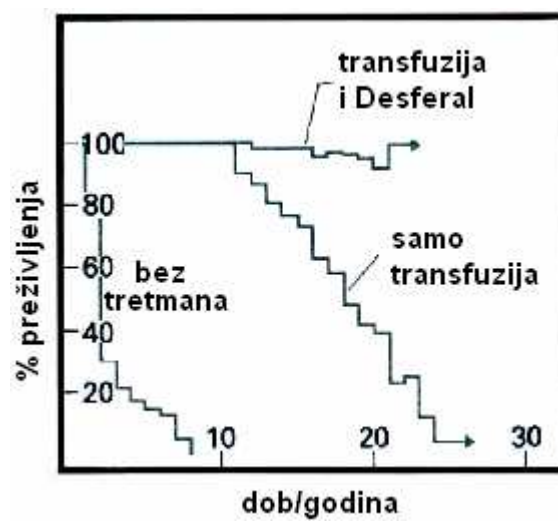
Vitamin B₁₂ ⇒ oktaedarska konfiguracija (ciklamno = kobalt, plavo = dušik, crveno = kisik)

Ferrioksamin B

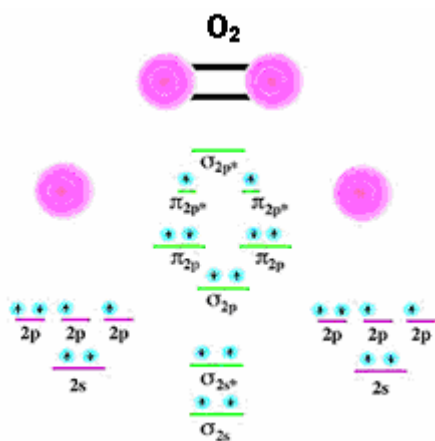
Desferrioksamin B
lijeak Desferal[⊕]

Zadaci:

1. Teorijom valentne veze objasnite zašto Fe^{2+} ioni stvaraju $\text{Fe}(\text{CN})_6^{4-}$ kompleksni ion (pogledati str. 5).
2. Objasnite zašto je $\text{Co}(\text{NH}_3)_6^{3+}$ ion dijamagnetičan i niskospinski kompleks, a CoF_6^{3-} ion je paramagnetičan i visokospinski kompleks.

-
- Paramagnetičnost pokazuju svi spojevi s nesparenim elektronom u orbitalama. Primjer je molekularni kisik, O_2 , koji ima sljedeću elektronsku konfiguraciju:

Tekući kisik je uhvaćen u snažno magnetno polje elektromagneta jer je O_2 paramagnetičan. Kisik ima dva nesparena elektrona čiji magnetni momenti se polegnu uz silnice vanjskog magnetnog polja. U tom trenutku molekule kisika ponašaju se kao mali magnet i bivaju uhvaćene između polova elektromagneta.